

УДК 340.12; 303.833.5

С.М. Мельничук,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування

Навчально-наукового інституту післядипломної освіти та дистанційного навчання Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

ОФІЦІЙНЕ ТЛУМАЧЕННЯ ЧИ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНА ПРАВОТВОРЧІСТЬ: ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Анотація. Автором розглянуто актуальне та водночас дискусійне питання щодо визначення офіційного тлумачення різновидом правотворчості. В основі дискусії лежить теза, про те, що основним джерелом права у нашій державі є нормативно-правовий акт, а правотворчість є прерогативою законодавчої гілки влади. Втім, з огляду на гармонізацію вітчизняного законодавства з міжнародним в світлі інтеграційних процесів та невпинного процесу глобалізації, що все більше заявляє про себе, визнання офіційного тлумачення різновидом загальної категорії «правотворча діяльність» є актуальним, його розвиток на часі, оскільки лежить в площині синтезу теорії природного та позитивного права. Доказано, що поняття «офіційне тлумачення права» і «правотворчість» стосовно діяльності Конституційного Суду України аніскільки не виключають один одного і можуть в значно мірою перетинатися й набувати спільних ознак.

Ключові слова: Право, право тлумачення, правотворчість, держава, офіційне тлумачення, функції держави, правові норми, позитивістська доктрина, природне право.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються у нашій країні здійснюють значний вплив на правове мислення, наслідком чого є поступова модернізація правової системи в цілому, відхід від усталених методологічних підходів дослідження категорій та явищ правової науки тощо.

Дискусія з питань офіційного нормативного тлумачення та проблем розмежування правотворчості та правотлумачення має давній початок й досі не вичерпана. Хоча цій темі присвячені ряд наукових праць, однак у даній області є чимало питань, на які немає чітких відповідей, окрім з них носять

суперечливий характер. До певної міри умовним вважається розмежування правотворчої діяльності та офіційного тлумачення норм права, тому юридична наука досі не виробила однозначної позиції не тільки щодо вказаної проблеми. Неоднозначність ситуації зумовлює й ускладнення правового життя українського суспільства, що спонукає до пошуку нових механізмів вирішення його проблем, де першочергову роль повинна відігравати взаємодія науки і практики.

Науковці досліджуючи правотворчу діяльність все частіше вказують на те, що одним із суб'єктів правотворчості

слід вважати Конституційний суд України, серед повноважень якого, є право та обов'язок офіційного тлумачення Конституції та законів України.

Відомий вислів І. Канта про те, що «юристи все ще шукають визначення права», актуальний і сьогодні. Як актуальним є звернення до вихідної науково-практичної позиції щодо змісту поняття права. Що є право, як воно співвідноситься із законами, державою, іншими юридичними явищами — питання, що не мають *otnium opinium doctorum* (загальновизнаної думки вчених) та однозначного застосування на практиці [1, с. 57].

Викладення основного матеріалу.

Діяльність наукових шкіл побудована на здоровій конкуренції, в основі якої лежить інтелектуальна свобода та постійний діалог, що зумовлює модернізацію усталених вчень виходячи за межі їх академічних підходів. Попри звичне домінування напряму юридичного позитивізму в останнє десятиліття в Україні активно почав розвиватися новий напрям юридичної науки — природне право. Тому, значна частина вчених схильна вважати, що сучасне бачення традиційних правових явищ та категорій повинно уособлювати погляди як позитивного так і природного права. Такий симбіоз виступає певною мірою новелою на фоні усталених поглядів сформованих у радянський період. Втім він дозволяє подолати звичний академічний підхід до характеристики правових категорій, що є актуальним у світлі гармонізації вітчизняного законодавства пов'язаного з інтеграційними процесами та впливом глобалізації в цілому.

З огляду на вказане, стає очевидним, що для цього юридичній науці необхідно оновлення техніки дослідження. Юриспруденції, на новому етапі розвитку в умовах оновлення

державотворчих процесів необхідні інтелектуальні інвестиції у формі її залучення до новітніх технологій дослідження, без яких в даний час немислимий науковий прогрес. Розширення понятійного апарату, збагачення науки новими ідеями, категоріями, термінами дозволить більш повно аналізувати правовий матеріал, окреслювати перспективи розвитку права, прогнозувати і передбачати майбутнє правової науки.

З огляду на вказане, сучасний розвиток юридичної науки дає достатньо підстав для виокремлення й обґрунтування інтерпретаційної правотворчості в основі якої лежить офіційне тлумачення.

За етимологічною характеристикою, термін «тлумачення» (*interpretatio*) латинського походження і має багато значень. Сам зміст цієї категорії визначається як у вузькому так і широкому розумінні. Одні автори розуміють під цим лише з'ясування, інші вважають, що зміст тлумачення правових норм складає їх роз'яснення, треті визначають тлумачення як єдність того й іншого.

Тлумачення в самому широкому значенні більшість розуміють, як пізнавальний процес, який направлений на пізнання та пояснення змісту правових норм результат якого виражається в усній або письмовій формі і має певне значення.

Як вважає Г.Г. Шмельова, частково таку ситуацію можна пояснити тим, що в юридичній літературі існують два різних підходи щодо дослідження проблеми. Прихильники першого підходу пов'язують конкретизацію зі стадією правотворчості та заперечують її можливість у процесі правозастосування. Прихильники другого, в тому числі й Г.Г. Шмельова, більш широкого підходу щодо дослідження та розуміння

конкретизації правових норм, розглядають її як явище, що має місце у процесі здійснення правотворчості, як якість правової системи, як якість правового регулювання загалом, як об'єктивну необхідність та закономірність правового регулювання. Другий підхід дозволяє розглядати конкретизацію щодо інших правових явищ та у контексті механізму правового регулювання [2, с. 11]. Відсутність єдності в розумінні та нормативного визначення, звичайно, негативно позначається на процесі здійснення функцій держави, оскільки веде до ускладнень при виробленні та прийнятті правотворчих і правозастосовних рішень, досконалість та технічна якість яких, безпосередньо впливає на механізм ефективного втілення напрямів діяльності держави в житті.

З'ясовуючи зміст норми, інтерпретатор досліджує: текст норми; юридичні зв'язки норми з іншими нормами і принципами; позаюридичні зв'язки норми з суспільними явищами тощо.

Об'єктом тлумачення виступають конституційні норми, закони та підзаконні нормативно-правові акти. При цьому важливого значення набувають не тільки нормативні приписи, що містяться в них, але і преамбули актів, інші правові положення.

Предметом тлумачення є відображена в законі воля законодавця, що відповідає часу видання акта, а також воля сучасного законодавця, яка міститься в актах, які доповнюють, змінюють окремі положення первісного акта.

Офіційне нормативне тлумачення права є, безумовно, найважливішим видом тлумачення права. Це пов'язано з тим, що саме воно, насамперед, вносить однаковість у розуміння норм права, «є важливим засобом забезпечення адекватного розуміння законо-

давчих актів. Встановлюючи справжній зміст нормативного припису, суб'єкт офіційного тлумачення усуває перекоси юридичної практики, забезпечує стабільність урегульованих правом суспільних відносин, єдність законності і правопорядку» [3, с. 3].

Здійснення тлумачення — офіційного тлумачення Конституції України і законів України, відображено в Конституції України, яка закріпила своєю нормою компетенцію по офіційному тлумаченню тільки за Конституційним Судом України. Так, за конституційними положеннями, що містяться в ст. 147 Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в Україні, який вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції України та законів України.

До його повноважень належить:

1) вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність): законів та інших правових актів Верховної Ради України; актів Президента України; актів Кабінету Міністрів України; правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) офіційне тлумачення Конституції України та законів України. З питань, передбачених цією статтею, Конституційний Суд України ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними і не можуть бути оскаржені (ст. 150) [4].

Конституційні положення про повноваження Конституційного Суду конкретизуються в профільному законі, зокрема у ст. 13 зазначено, що Конституційний Суд України приймає рішення та дає висновки у справах щодо:

1) конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів

Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

2) відповідності Конституції України чинних міжнародних договорів України або тих міжнародних договорів, що вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість;

3) додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про усунення Президента України з поста в порядку імпичменту в межах, визначених статтями 111 та 151 Конституції України;

4) офіційного тлумачення Конституції та законів України;

5) відповідності проекту закону про внесення змін до Конституції України вимогам статей 157 і 158 Конституції України;

6) порушення Верховною Радою Автономної Республіки Крим Конституції України або законів України [5].

Право давати офіційне і загальнообов'язкове тлумачення для всіх органів державної влади підтверджує велику значимість Конституційного Суду України в здійсненні ім своєї діяльності. Поділяємо точку зору автора, що наділення даним повноваженням Конституційного Суду України підтверджує його виняткову прерогативу в цій сфері, і ніякий інший орган державної влади не має право брати на себе цю функцію [6, с. 138-139].

Отже, Конституція України приділяє увагу питанню офіційному тлумаченні Конституції і законів України, маючи на увазі виняткове повноваження Конституційного Суду України, але при цьому не дає визначення цьому поняттю. Можливість того, що в процесі тлумачення може виникнути нова правова норма, офіційно (формально-юридично) не закріплена, але самі поняття «правова норма», «джерело права», «правотворчість» тощо є за своєю природою доктринальними і здебіль-

шого в офіційних законодавчих текстах взагалі не зустрічаються. Власне, застосування до самого законодавчого процесу терміна «правотворчий» також побутує лише в науковій мові та відсутній в офіційних нормативних текстах.

Наприклад, І.Д. Сліденко пропонує вважати офіційне тлумачення конституції діяльністю уповноваженого органу держави з роз'яснення змісту норм Основного Закону шляхом усунення неточностей у їх розумінні, з'ясування таким чином сенсу норм з метою реалізації конституції та пристосування її норм до потреб держави і суспільства, що постійно змінюються [7, с. 100]. Вкладаючи такий зміст в розуміння офіційного тлумачення, автор не бере до уваги той факт, що за ієрархічною складовою не конституційні положення мають пристосовуватися до потреб держави і суспільства як зазначено, а навпаки. Мета офіційного тлумачення конституційних норм — це перш за все з'ясування та роз'яснення їх змісту яке є загальнообов'язковим та може забезпечуватися примусом держави. Тому, пристосовуватися до конституційних положень мають якраз «потреби суспільства та держави» що виявляється в нормативно-правових актах нижчого юридичного рівня. Однак, зважаючи на трансформаційні зміни в суспільстві та у разі необхідності, Конституційний Суд покликаний визначати міру можливої зміни змісту конституційних норм, його характер і наслідки. Адже Конституція України виступає в ролі модератора суспільних відносин.

Тлумачення є результативним засобом вирішення проблем юридичних контроверз, оскільки надає можливість виявити суперечливі та колізійні норми в законодавстві, встановити зв'язок загальних і спеціальних норм, допомагає правильно зрозуміти сферу їх дії,

коло осіб, на яких поширюється дія, зміст того чи іншого законодавчого терміну» [8, с. 1].

Таким чином, у структурі тлумачення права виділяється не тільки «з'ясування», яке спрямоване саме на виявлення сенсу якогось тексту, вже існуючого як деяка об'єктивна даність. Іншим елементом тлумачення права є «роз'яснення», яке, як і правотворчість, передбачає створення якогось нового тексту, що відображає результати проведеної аналітичної роботи по з'ясуванню змісту правової норми.

Послідовники класичної позитивістської доктрини, переслідують положення про те, що в ході здійснення тлумачення не створюються й не повинні створюватися нові правові норми. Однак практика вказує на інше. Різниця в природі та об'єктах таких видів юридичної діяльності, як тлумачення і правотворчість, не є кардинальним, а насправді між ними виявляється досить багато спільного.

Роль Конституційного Суду України не може бути зведена до «механічної» або до формальної перевірки, а необхідність забезпечення відповідності «духу» конституції відкриває шлях до визнання нормативної природи актів судової влади. Крім того, категорія «духу» конституції тісно пов'язана не тільки з природним правом, але й з соціологією права, тобто передбачає необхідність пристосування конституційного тексту до нових умов життя, що постійно змінюються через здійснення «динамічного» тлумачення, яке також може бути й офіційним [9, с. 45]. Подібне акцентування прослідковується й у М. Маркуш, що у ході тлумачення конституційних норм Конституційний Суд України не повинен обмежуватися їх буквальним змістом, натомість він має

враховувати позитивне право (тобто не тільки «букву», а й «дух» закону), не абстрагуючись від цінностей природного права [10, с. 95].

У цьому зв'язку необхідно підтримати думку П. Ткачука про те, що офіційне тлумачення конституції і законів Конституційним Судом України має правотворчий характер, й цього не треба боятися [11, с. 28-29].

В унісон з даним висновком перекликається й позиція М. Козюбри, який зазначає: «Без елементів правотворчості не можна обійтись також у процесі офіційного тлумачення Конституції і законів Конституційним Судом. Адже воно полягає саме в подоланні невизначеності в розумінні тих чи інших положень Конституції і законів, у з'ясуванні їх об'єктивного смислу, який не зводиться до виявлення «волі конституцієдавця чи законодавця на момент прийняття акта», тобто історичного законодавця, а передбачає з'ясування «волі самого акта» в світлі сучасної ситуації, що, по суті, неможливо без конкретизації конституційних чи законодавчих положень у процесі їх тлумачення» [12, с. 238-246]. Зазначені обставини сприяють науковому пересмисленню й формуванню підходу за яким офіційне тлумачення можна розглядати як різновид правотворчості — інтерпретаційну правотворчу діяльність.

На конституційному рівні офіційне тлумачення Конституції та законів України є окремою формою діяльності Суду. Офіційний характер тлумачення, що здійснюється Судом, полягає в тому, що воно надається спеціально уповноваженим, Основним Законом, державним органом, міститься в спеціальному акті Суду і є обов'язковим для всіх суб'єктів права, що зумовлює його нормативну якість. Як результат, тлумачення стає обов'язковою складовою положень юридичних актів, що

інтерпретуються [13, с. 32].

Висновки. Зважаючи на вказане видається, що завдяки офіційній інтерпретації нормативно-правові акти набувають нормативну якість. У теорії права і галузевих юридичних науках

часто вживається термін «нормативне тлумачення», що означає синтез понять «тлумачення» та «нормотворчість», виражений у формулі: «офіційне тлумачення закону є продовженням законотворчої діяльності».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Орзіх М. Доктрина в діяльності Конституційного Суду України / М. Орзіх // Вісник конституційного Суду. — 2011. — № 4-5. — С. 57-63.
2. Шмелева Г.Г. Конкретизация юридических норм в правовом регулировании / Г.Г. Шмелева; Львовский гос. ун-т. — Львов: Изд-во Львовского госуниверситета, 1988. — 104 с.
3. Михайлович Д.М. Офіційне тлумачення закону: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Д.М. Михайлович; Національний ун-т внутрішніх справ. — Х., 2003. — С. 23.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Інтернет ресурс. Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. № 422/96-ВР / Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 49. — Ст. 272
6. Тесленко М.В. Судебный конституционный контроль в Украине: Монография / М.В. Тесленко. — К.: Ин-т государства и права им. В.М. Корецкого НАН Украины, 2001. — 344 с.
7. Сліденко І.Д. Тлумачення конституції: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: наукове видання / І.Д. Сліденко. — Одеса : Фенікс, 2003. — 233 с.
8. Молибоба М.П. Тлумачення (інтерпретація) правових норм: наукове та практичне значення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М.П. Молибоба ; Ін-т законодавства ВР України. — К., 2010. — 20 с.
9. Шевчук С.В. Загальнотеоретичні проблеми нормативності актів судової влади : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01 / С.В. Шевчук ; Національна юридична академія України ім. Я. Мудрого. — Х., 2008. — 374 с.
10. Маркуш М. Повноваження Конституційного Суду України: практичні проблеми та шляхи їх вирішення / М. Маркуш // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4-5. — С. 88-9.
11. Ткачук П. Конституційний Суд України: Теоретико-правові питання діяльності / П. Ткачук // Вісник Конституційного Суду України. — № 4. — 2006. — С. 23-38.
12. Ватаманюк В. Еволюція поглядів на суб'єкт тлумачення норм права / В. Ватаманюк // Українське право. — 2003. — № 1. — С. 238-246.
13. Тацій В.Я. Правозахисний напрям інтерпретаційної діяльності Конституційного Суду України / В.Я. Тацій // Вісник Конституційного Суду України. — 2011. — № 4-5. — С. 32-41.

Мельничук С.М.

Официальное толкование или интерпретационное правотворчество: дискуссионные вопросы теории и практики.

Аннотация. Автором рассмотрено актуальный но в то же время дискуссионный вопрос об определении официального толкования разновидностью правотворчества. В основе дискуссии лежит тезис о том, что основным источником права в нашем государстве считается нормативно-правовой акт, а правотворчество является прерогативой законодательной ветви власти. Впрочем, учитывая гармонизацию отечественного законодательства с международным, в свете интеграционных процессов и непрерывного процесса глобализации которые все больше заявляют о себе, признание официального толкования разновидностью общей категории «правотворческая деятельность» является актуальным, его развитие на времени, поскольку лежит в плоскости синтеза теории естественного и позитивного права. Доказано, что понятия «официальное толкование права» и «правотворчество» относительно деятель-

ности Конституционного Суда Украины нисколько не исключают друг друга и могут в значительной степени пересекаться и приобретать общие признаки.

Ключевые слова: Право, правотолкования, правотворчество, государство, официальное толкование, функции государства, правовые нормы, позитивистская доктрина, естественное право.

S. Melnychuk

The official interpretation or interpretive law-making, discussion questions of theory and practice.

Summary. The question of delimitation of law-making and official interpretation is debatable. Legal science does not have unique approach to this issue. There are many questions which do not have clear answers. Some of them are controversial. The modernization of the legal system promotes the improvement of methodological approaches, research categories and effects of legal science. The modern vision of the traditional legal categories and phenomena should embody the views of positive and natural law. Such symbiosis appears to be some extent novel against the backdrop of established beliefs for many years during the Soviet period. But it enables the usual academic approach to the characterization of the legal categories that are relevant in the light of the national legislation harmonization related to integration processes and the impact of globalization in general.

The Constitutional Court of Ukraine is the subject of an official interpretation of the Constitution and laws of Ukraine. This interpretation is always a normative and obliging. The official interpretation of the Constitution and laws of Ukraine by the Constitutional Court has law-making character. The term “official interpretation of the law” and “law-making” in respect of the Constitutional Court of Ukraine do not exclude each other and can largely overlap and take common features. The law-making is a modern notion of the general theory of state and law and thus it is controversial. At the core of the debate is the thesis that the main source of law in our country is a legal act and law-making is the prerogative of the legislative branch. The official interpretation can be seen as a kind of law-making — interpretive law-making activities.

Keywords: Right, right interpretation, law-making, the state, the official interpretation of the functions of the state, the rule of law, the positivist doctrine, natural law.

